

ملی شدن نفت، نماد خودکفایی و استقلال

بیست و نهم اسفند سال 1329 خورشیدی صنعت نفت ایران با تصویب مجلس سنا، ملی اعلام شد و اکتشاف، استخراج و بهره برداری از این صنعت خدادادی در اختیار ملت ایران قرار گرفت؛ ملی شدن نفت نماد استقلال طلبی و خودکفایی مردمان این دیار کهن است که با ایستادگی و مقاومت آنها در برابر بیگانگان به ثمر نشست.

بیست و نهم اسفند سال 1329 خورشیدی صنعت نفت ایران با تصویب مجلس سنا، ملی اعلام شد و اکتشاف، استخراج و بهره برداری از این صنعت خدادادی در اختیار ملت ایران قرار گرفت؛ ملی شدن نفت نماد استقلال طلبی و خودکفایی مردمان این دیار کهن است که با ایستادگی و مقاومت آنها در برابر بیگانگان، به ثمر نشست.

صنعت نفت به عنوان زیربنای توسعه اقتصادی کشورهای تولید کننده ی این سرمایه ی ارزشمند از نقشی اساسی در تحقق اهداف کلان اقتصاد ملی کشورها برخوردار است و منبعی غنی برای درآمدزایی محسوب می شود. اکنون بزرگترین منابع نفتی جهان در خاورمیانه، ایالات متحده آمریکا، آفریقای شمالی و روسیه قرار دارد، ایران از کشورهای بزرگ نفت خیز جهان به شمار می رود، این صنعت به عنوان یکی از اصلی ترین ارکان اقتصاد ایران بخش زیادی از بودجه ی کل کشور را تامین می کند. بنابراین مسوولان امر می توانند با بهره برداری درست از این موهبت الهی، در کنار تلاش برای حفظ استقلال بودجه ی کشور از درآمدهای نفتی، زمینه ساز توسعه ی اقتصاد پایدار شوند.

نفت در زبان اوستایی؛ به معنی نپتا بوده است که کلدانی ها و عرب ها آن را از مادها گرفته اند و شرق شناس مشهوری همچون ارنست امیل هرتزفلد، واژه ی نفت را مشتق شده از فعل «ناب» در زبان فارسی به معنی رطوبت می داند.

باستان شناسان اعتقاد دارند که سومریان قیر را در پنج تا 6 هزار سال پیش شناخته اند و آن را با مواد دیگر مخلوط کرده اند و برای رویارویی با رطوبت در ساختمان سازی به کار می بردند. هروودت مورخ یونانی نخستین فردی محسوب می شود که از وجود نفت در ایران نوشته است. فیلوستراتوس سخنان هروودت را مورد تأیید قرار می دهد و درباره ی نفت اظهار می دارد : «در این سرزمین خاک با مواد نفتی آغشته و زراعت در آن دشوار است.»

هروودت درباره ی نفت در ایران می نویسد: «اردیکا در 22 کیلومتری شوش محلی است که در آن جا چاه هایی قرار دارد و با چرخ و خیک(کوزه) از آن نفت، قیر و نمک بیرون می آورند، در مخزن می ریزند، پس از چندی قیر و نمک ته نشین می شود و نفت به شکل مایع باقی می ماند. بدنبال کاوش های باستان شناسی در ایران مشخص شده است که ایرانیان از پنج تا 6 هزار سال پیش؛ از قیر در ساختمان سازی، ساخت جواهرات، ظروف سفالین و قیراندود کردن کشتی ها به کار می بردند.»

مارکوپولو نیز در گزارش دیدار خویش از سواحل دریای خزر در 1264 میلادی نوشته است که نفت از سوراخ های طبیعی تراوش و جمع آوری می شد.

ارزش ماده ی نفت و اهمیت آن در جهان سبب شد تا چشم طمع بیگانگان به این سرمایه ی گرانبها دوخته شود و آنان تلاش و کوشش های فراوانی برای کسب سود از نفت در ایران انجام دهند، به گونه ای که در طول سال ها از راه کسب امتیازهای گوناگون به رویای رسیدن به طلای سیاه نزدیک شدند؛ امتیازهایی که از رویتر آغاز و تا زمان ملی شدن صنعت نفت ادامه داشت که از آن میان می توان به امتیاز شرکت هاتر، قرارداد داری، امتیاز آکاکی مددئیچ خوشتاریا، امتیاز شرکت نفت سینکالر و ... اشاره کرد.

دولت وقت ایران در 1320 هجری خورشیدی و در هنگامه ی جنگ جهانی دوم زمانی که نیروهای شوروی شمال ایران را اشغال کرده بودند. دولتمردان این کشور قصد داشتند تا از راه امتیاز خوشتاریا(بهره برداری از تمامی معادن و اشجار همچون نفت در پنج ایالت شمالی ایران برای مدت هفتاد سال) در نفت کویر خوریان(10 کیلومتری جنوب شرقی سمنان) را مورد بهره برداری قرار دهند اما دولت ایران در برابر این موضوع ایستادگی کرد و با آن موافقت نکرد و پس از گذر مدتی محمد مصدق نماینده دوره چهاردهم مجلس شورای ملی طرحی را با 2 فوریت در یازدهم آذر 1323 هجری خورشیدی به تصویب این مجلس رساند.

بر پایه ی این قانون، مجلس به دولت اجازه می داد که برای فروش نفت و نحوه ی استخراج معادن، گفت و گو کند اما نتیجه را به اطلاع مجلس شورای ملی برساند. به باور بسیاری از کارشناسان این قانون، نخستین سنگ بنای ملی شدن صنعت نفت در ایران بود.

از تصویب این قانون تا هنگامه ی ملی شدن صنعت نفت، کارشکنی های فراوانی در مسیر خودکفایی و استقلال کشور انجام

شد و بیگانگان برای سلطه بر منابع خدادادی ایران از هیچ توطئه ای فروگذاری نکردند اما با تمامی تلاش آنان، پرچمداران مبارزه برای استقلال کشور از پای ننشستند و تا ملی شدن این صنعت، از کوشش دست برنداشتند.

در این زمان گفت و گوهایی میان نوپل گس، از مقام های شرکت نفت ایران و انگلیس و عباسقلی گلشائیان وزیر دارایی دولت محمد ساعد در سال های 1326 و 1327 هجری خورشیدی صورت پذیرفت که نتیجه ی آن قرارداد الحاقی گس- گلشائیان بود و به عنوان ضمیمه قرارداد ۱۹۳۳ (در این قرارداد شرکت نفت ایران و انگلیس به اکتشاف، استخراج و فروش منابع نفتی ایران، بدون هیچ گونه الزامی به ارایه ی عملکرد به دولت، می پرداخت) امضا شد. برپایه این قرارداد شرکت نفت تعدیلاتی را در مبالغ پرداختی به ایران پذیرفت. اما این امر نیز نتوانست مخالفان را راضی کند، چرا که آنها معتقد بودند که این قرارداد در حقیقت تحکیم موقعیت استعماری بیگانگان بود.

محمد مصدق با آن که در دوره ی پانزدهم مجلس شورای ملی حضور نداشت اما به یاری نمایندگانی از جبهه ی ملی موفق شد از تصویب آن جلوگیری کند تا آن که مجلس پانزدهم به کار خویش پایان داد. محمدرضا پهلوی با تکیه بر اعمال نفوذ در دربار و ارتش برای جلوگیری از انتخاب نمایندگان مخالف این قرارداد در مجلس شانزدهم، اقدام به برگزاری انتخابات کرد اما با افشای دخالت های دولتمردان در نتیجه ی آن، محمد مصدق با همراهی دیگر افراد در اعتراض به این دخالت آشکار، در دربار تحصن کردند. پس از باطل شدن صندوق های تهران و رأی گیری مجدد، محمد مصدق و چند تن دیگر از اعضای جبهه ملی به مجلس شانزدهم راه یافتند.

بعد از رسمیت یافتن مجلس شورای ملی، محمد مصدق به همراهی آیت الله کاشانی برای ملی شدن صنعت نفت تلاش های گسترده ای انجام داد و به دنبال حمایت و تأکید مراجع تقلید، مردم در صحنه حاضر شدند و در کنار رهبران این نهضت قرار گرفتند و آیت الله کاشانی مبارزه در راه ملی شدن صنعت نفت را «تکلیف دینی و وطنی ملت مسلمان ایران» عنوان کرد.

ایران در این دوره از بزرگ ترین تولیدکنندگان نفت خام خاورمیانه محسوب می شد و پس از آمریکا، ونزوئلا و شوروی، چهارمین تولیدکننده ی نفت خام دنیا بود، به همین دلیل بیگانگان از جمله انگلیس که از راه سیطره بر منابع نفتی کشور، سرمایه ی هنگفتی به دست آورده بود، به کارشکنی در برابر ملی شدن صنعت نفت ایران پرداختند.

حاجعلی رزم آرا با موضع گیری به نفع انگلیسی ها، در برابر خواست مردم ایران زمین ایستادگی کرد و هنگامی که در شانزدهم اسفند 1329 هجری خورشیدی به منظور شرکت در مجلس ترحیمی به مسجد شاه (مسجد امام خمینی کنونی) رفت، به وسیله ی خلیل طهماسبی از اعضای فعال فداییان اسلام کشته شد و این چنین یکی از مخالفان سرسخت ملی شدن صنعت نفت از میان برداشته شد.

بدین شکل در هفدهم اسفند 1329 هجری خورشیدی متن پیشنهادی کمیسیون نفت دگربار در مجلس شورای ملی مطرح و با قاطعیت به تصویب اکثریت نمایندگان مجلس شورای ملی رسید و آن را برای تایید نهایی به مجلس سنا فرستادند.

در این ماده واحده با تأکید بر ملی شدن صنعت نفت، آمده بود: «نظر به اینکه ضمن پیشنهادات واصله به کمیسیون نفت، پیشنهاد ملی شدن صنعت نفت در سراسر کشور مورد توجه و قبول کمیسیون قرار گرفته و از آنجا که وقت کافی برای مطالعه در اطراف اجرای این اصل باقی نیست، کمیسیون مخصوص نفت از مجلس شورای ملی تقاضای 2 ماه تمدید می نماید. بنابراین ماده واحده ذیل را با قید 2 فوریت برای تصویب تقدیم مجلس شورای ملی می نماید. ماده واحده: مجلس شورای ملی تصمیم مورخه هفدهم اسفند 1329 کمیسیون نفت را تایید و با تمدید مدت موافقت می نماید. تبصره 1: آقایان حق دارند تا 15 روز بعد از تشکیل کمیسیون حق حضور داشته باشند.»

سرانجام مجلس سنا در بیست و نهم اسفند 1329 هجری خورشیدی گزارش پیشنهادی کمیسیون نفت را به شرح زیر تصویب کرد: «به نام سعادت ملت ایران و به منظور تامین صلح جهان، امضا کنندگان ذیل پیشنهاد می نمایم که صنعت نفت ایران در تمام مناطق کشور بدون استثنا ملی شود یعنی تمام عملیات اکتشاف، استخراج و بهره برداری در دست دولت قرار گیرد.»

بر این پایه، کمیسیون نفت در پنجم اردیبهشت ۱۳۳۰ گزارشی مشتمل بر ۹ ماده به مجلس تقدیم کرد و نهضت ملی شدن صنعت نفت ایران به ثمر نشست. پس از نخست وزیری مصدق اجرای قانون ملی شدن صنعت نفت در سرتیتر برنامه دولت قرار گرفت. با تصویب این قانون شرکت سابق نفت ایران و انگلیس خلع ید و صنعت نفت ایران در عمل ملی اعلام شد.

اینک در سالروز ملی شدن این ثروت خدادادی به شکرانه ی استقلال و خودکفایی در این صنعت مهم، لزوم حفظ آن برای آیندگان ضروری به نظر می رسد و استفاده از میدان های مشترک نفتی و گازی با کشورهای همسایه از اولویت های سرمایه

گذاری در این صنعت می بایست مورد توجه قرار گیرد.

با الهام از: کتاب سال های مبارزه و مقاومت